

KOMPETENSIYAGA ASOSLANGAN TA'LIMDA MILLIY AN'ANALARNI SAQLAGAN HOLDA GLOBAL FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH.

Jumanova Xurriyatxon Sultonmurodovna

*Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi
“Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar kafedrası” o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada kompetensiyaga asoslangan ta'limda milliy an'analarni asrab-avaylab, global fikrlashni shakllantirishning nazariy-metodik asoslari tahlil qilinadi. Xalqaro konseptlar va mahalliy pedagogik meros uyg'unligi, o'quv rejalari, baholash va o'qituvchi malakasini rivojlantirish bo'yicha amaliy yondashuvlar taklif etiladi.*

Аннотация: *В статье анализируются теоретико-методические основы формирования глобального мышления в компетентностном обучении при сохранении национальных традиций. Показана согласованность международных рамок и местного педагогического наследия, предложены практические решения для учебных планов, оценивания и подготовки учителя в культурно чувствительном формате.*

Abstract: *This paper examines how competence-based education can foster global thinking while preserving national traditions. It aligns international frameworks with local pedagogical heritage and proposes practical pathways for curriculum design, assessment, and teacher development, emphasizing culturally responsive methods that cultivate transferable skills without diluting identity or community-rooted values.*

Kalit so'zlar: *kompetensiya, global fikrlash, milliy an'ana, madaniy moslashuv, baholash, o'qituvchi malakasi*

Ключевые слова: *компетенции, глобальное мышление, национальные традиции, культурная чувствительность, оценивание, подготовка учителя*

Keywords (eng): *competence, global mindset, national traditions, cultural responsiveness, assessment, teacher development*

KIRISH

Kompetensiyaga asoslangan ta'lim (KAT) shaxsning bilim, ko'nikma, munosabat va qadriyatlarini integratsiyalashgan holda real hayot muammolarini hal qilishga tayyorlaydi. KATning markazida aniq faoliyatda namoyon bo'ladigan barqaror sifatlar turadi. Spencer va Spencer ta'riflaganidek, “kompetensiya — shaxsning chuqur yotuvchi xususiyati bo'lib, samarali yoki yuqori natijali faoliyat bilan sababiy bog'langan” [1]. Bu ta'rif muhim ikki tamoyilni ochadi: birinchidan, kompetensiya shunchaki deklarativ bilim emas, balki motivatsiya, qadriyat va ijtimoiy-emotsional sifatlarni ham qamrab oladi; ikkinchidan, u amaliy samaradorlik bilan sinovdan o'tadi. Demak, KATda milliy an'analar ta'lim mazmuni va muhitining qadriyat komponenti sifatida kompetensiyani ichdan “quvvatlaydi”, global fikrlash esa qo'llash konteksti va vazifalarining doirasini kengaytiradi.

Rus pedagogik maktabi KATni “kalit kompetensiyalar” kategoriyasi orqali izohlaydi. Zimnyaya “kalit kompetensiyalar — bitiruvchining tayyorgarlik sifati integrallashgan tavsifi bo‘lib, faoliyatga tayyorlikni belgilaydi” deya qayd etadi [2]. Ushbu yondashuv kompetensiyani yakka kurs yoki fan bilan cheklanmagan, balki o‘quvchining butun pedagogik tajribasi mobaynida shakllanadigan metaqobiliyat sifatida ko‘rsatadi. KAT dizaynida milliy an‘analarni saqlash aynan shu integrallikni mustahkamlaydi: til, madaniy me‘yorlar, urf-odatlar, kasb-hunar amaliyoti elementlari o‘quvchining “tayyorlik” profilini mazmunan boyitadi va kontekstlararo transforni osonlashtiradi.

Madaniy vositalar orqali o‘rganish mexanizmini Vygotskiy izchil asoslab bergan: “har qanday funksiyaning rivojlanishi ikki marotaba ko‘rinadi — avval ijtimoiy sathda, so‘ng psixik (ichki) sathda” [3]. Bu fikr KATda milliy an‘analar rolini nazariy jihatdan asoslaydi: dastlab oila, mahalla, ustoz-shogird amaliyotida ko‘rilgan me‘yor va qadriyatlar ijtimoiy o‘zaro ta‘sirida o‘zlashtiriladi, so‘ngra ichki regulyatorga aylanadi. Global fikrlash esa ana shu ichki regulyatorlarni kengroq madaniy va axborot oqimlarida moslashuvchan qo‘llash qobiliyatidir. Shunday qilib, milliy an‘analarning o‘quv jarayoniga ongli integratsiyasi global kompetensiyalarni shakllantirishga zid emas, balki ularning kognitiv va axloqiy “tayanch konstruksiyasi”ni mustahkamlaydi.

Xalqaro yondashuvlar global fikrlashni aniq ifodalaydi. OECD talqiniga ko‘ra, “global kompetensiya — lokal, global va madaniy ahamiyatga ega masalalarni tekshirish, boshqalar qarashlarini tushunish va hurmat qilish, konstruktiv muloqot va kollektiv harakatga tayyorlik qobiliyatidir” [4; 5]. UNESCO esa global fuqarolik ta‘limining maqsadini “o‘quvchilarni faol rol olishga, xolis va barqaror kelajak sari mas‘uliyat bilan hissa qo‘shishga quvvatlantirish” deya belgilaydi [4; 5]. Bu ta‘riflar KATdagi natijalarni aniqlashda uch koordinatani taklif etadi: (1) bilish — murakkab masalalarni kontekstda tahlil qilish; (2) hissiy-axloqiy — hurmat va empatiya; (3) ijtimoiy-amaliy — hamkorlik va mas‘uliyatli harakat. Ularni milliy an‘analarga suyangan holda shakllantirish uchun topshiriqlar “mahalliydan globalga” spirallida loyihalanishi zarur: ya‘ni, avval o‘z komunitetida tanish madaniy vaziyatlar tahlil qilinadi, keyin shunga o‘xshash global holatlar bilan qiyoslanadi.

Amaliy loyihalashda bir nechta prinsip asosiy o‘rin tutadi. Birinchidan, mazmunning madaniy moslashuvi: o‘quv materiallari milliy til, kontekst va merosdagi ma‘nolar bilan jonlantiriladi. Bu yerda mahalliy pedagogik manbalarning didaktik imkoniyatlari yuqori: masalan, Mavlonova va hamkorlari o‘quvchida shaxsiy ma‘naviy tajribani faollashtiradigan metodlarni tasvirlab, o‘quv kontentini tarbiyaviy funksiyalar bilan uyg‘un ko‘rsatadi [6]. Ikkinchidan, topshiriqlarning kompetensioviy formatda bo‘lishi: muammo yechimiga qaratilgan case, stsenariy, rolga kirish, dizayn fikrlash bosqichlari, dalilga asoslangan munozara. Uchinchidan, transforni qo‘llab-quvvatlash: baholash me‘yorlari (rubrikalar) nafaqat javobning to‘g‘riligini, balki dalillash sifati, nuqtai nazarlar xilma-xilligini hisobga olish, hamkorlik standartlari, madaniy sezgir muloqotni ham o‘lchashi kerak.

Quyidagi misolni ko‘raylik. 9-sinf ijtimoiy fanlarda “Resurslar va jamoa farovonligi” moduli uchun loyihaviy topshiriq: o‘quvchilar mahalliy hunarmandchilik yoki an‘anaviy

mehnat amaliyotini (masalan, yog'och o'ymakorligi) barqaror rivojlanish mezonlari asosida tahlil qiladi; keyin boshqa mamlakatlardagi o'xshash amaliyotlar bilan qiyoslaydi; oxirida turli auditoriyaga mo'ljallangan (mahalla yig'ini, xalqaro blog posti) ikki xil kommunikativ mahsulot tayyorlaydi. Bu erda milliy an'ana mazmuni motivatsiya va identitet tayanchini beradi; global fikrlash esa qiyosiy tahlil va auditoriyaga mos muloqotda namoyon bo'ladi. Baholash rubrikasi dalillilik, nuqtai nazarlar muvozanati, madaniy hurmat, iqtisodiy va ekologik mezonlarni uyg'un qo'llashni o'lchaydi [4; 5].

Asosiy qisim: O'qituvchi malakasini rivojlantirish masalasi hal qiluvchi ahamiyatga ega. KATning muvaffaqiyati o'qituvchining kompetensioviy dizayn, formatif baholash, differensiallashtirish va madaniy sezgir pedagogika ko'nikmalariga bog'liq. Spencerlarning sababiy bog'liqlik tamoyili o'qituvchining kasbiy kompetensiyasiga ham to'liq tatbiq etiladi: darsdagi qarorlar, vazifalarni modellashtirish, refleksiya amaliyoti natijalar bilan sababiy bog'langan bo'lishi lozim [1]. Zimnyaya ta'kidlagan integrallik esa malaka oshirish kurslarini fanlararo laboratoriyalar, dars kuzatuv (lesson study), mikroo'qitish va portfoliolar orqali tashkil etishni talab qiladi [2]. Bunday formatlar o'qituvchiga milliy an'ana komponentlarini kompetensioviy vazifalarga didaktik jihatdan to'g'ri "o'girib berish"ni o'rgatadi.

Didaktik xavflar ham bor. Birinchisi, folklorlashtirish — an'anani mazmuniy tahlilsiz "bezak" sifatida qo'shib qo'yish. Buni bartaraf etish uchun har bir an'ana elementi o'quv maqsadlariga bog'langan analitik savollar va dalillash mezonlari bilan birga kelishi shart. Ikkinchisi, essensializm — murakkab madaniy tajribani bir xil qolipga solish. Bunga qarshi turish uchun bir mavzuni bir nechta mahalliy amaliyotlar yoki ichki xilma-xillik nuqtai nazaridan ko'rish foydali. Uchinchi xavf — transferning pastligi. Uni oshirish uchun spiral rejalashtirish, turli auditoriyalar uchun kommunikativ mahsulotlar yaratish va ko'p kontekstli baholash ishlaydi [4; 5].

O'quv rejalarini darajasida integratsiya ikki qatlamda amalga oshiriladi: (1) fanlararo modullar — masalan, ona tili va tarix bilan birga media savodxonlikda mahalliy matnlar tahlili va global axborot oqimlari qiyosi; (2) kompetensiyalar xaritasi — kalit kompetensiyalarni sinf va fanlar bo'yicha rivojlantirish yo'llari, indikatorlar va vazifalar "yashash sikli". Vygotskiyga tayanib, ijtimoiy o'rganish muhitini boyitish uchun hamkorlikdagi ish shakllari, tengdoshlararo qo'llab-quvvatlash va murakkab vazifalarni "yaqin rivojlanish zonasi"ga moslashtirish zarur [3]. Bu yondashuv milliy muloqot madaniyatini didaktik resursga aylantiradi.

O'quvchi yutuqlarini baholashda formatif usullar — konsept-xaritalar, reflektiv kundaliklar, kuzatuv chek-listlari — an'ana va global kontekstlar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatishga xizmat qiladi. Summativ baholash esa stsenariyga asoslangan sinovlar, loyiha himoyasi, ko'p manbali insholar orqali amalga oshiriladi. OECD global kompetensiya ko'rsatkichlari bilan mos keladigan rubrikalar, UNESCO taklif etgan mavzu va maqsadlar bilan integratsiya, baholashning adolat va shaffoflik tamoyillarini ta'minlaydi [4; 5]. Mahalliy pedagogik adabiyotda tarbiyaviy komponentning markaziyligi ta'kidlanishi, aynan baholash rubrikalarida munosabat va xulq ko'rsatkichlarini ham aks ettirishga asos beradi [6].

Xulosa qilib aytganda, kompetensiyaga asoslangan ta'limda milliy an'analarni saqlagan holda global fikrlashni shakllantirish uch tayanchni talab qiladi: nazariy uyg'unlik (kompetensiyaning sababiy va integrallik talqini), didaktik moslashuv (madaniy jihatdan mazmunli, transferga yo'naltirilgan vazifalar), hamda baholash va malaka tizimining izchilligi. Bunday model o'quvchini o'z ildizlariga tayanib, global mas'uliyat va hamkorlikka tayyor bo'lgan yetuk shaxs sifatida shakllantiradi.

Tavsiya : O'quv rejalari darajasida integratsiya ikki qatlamda amalga oshiriladi: (1) fanlararo modullar - masalan, ona tili va tarix bilan birga media savodxonlikda mahalliy matnlar tahlili va global axborot oqimlari qiyosi; (2) kompetensiyalar xaritasi kalit kompetensiyalarni sinf va fanlar bo'yicha rivojlantirish yo'llari, indikatorlar va vazifalar "yashash sikli". Vygotskiyga tayanib, ijtimoiy o'rganish muhitini boyitish uchun hamkorlikdagi ish shakllari, tengdoshlararo qo'llab-quvvatlash va murakkab vazifalarni "yaqin rivojlanish zonasi"ga moslashtirish zarur [3]. Bu yondashuv milliy muloqot madaniyatini didaktik resursga aylantiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Spencer, L. M.; Spencer, S. M. Competence at Work: Models for Superior Performance. — New York: John Wiley & Sons, 1993. — 372 p.
2. Зимняя, И. А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании // Высшее образование сегодня. — 2003. — № 5. — С. 34–42.
3. Выготский, Л. С. Педагогическая психология. — Москва: Педагогика-Пресс, 1999. — 536 с.
4. Organisation for Economic Co-operation and Development. Preparing Our Youth for an Inclusive and Sustainable World: The OECD PISA Global Competence Framework. — Paris: OECD Publishing, 2018. — 32 p.
5. UNESCO. Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives. — Paris: UNESCO, 2015. — 62 p.
6. Mavlonova, R.; Rahmonqulova, N. Pedagogika. — Toshkent: O'qituvchi, 2002. — 512 b.